

Optocht voor het algemeen stemrecht door de 'burgerlijke' Vlaanderenstraat, 1899

Sporen van een rood verleden: te voet door Gent met Amsab-ISG

Hans Mortelmans, Amsab-ISG

"Moest het beluik der Kuipers niet weggestopt zijn achter de schermen van de nieuwe huizen, winkels, hotels en restaurants van de Stationstraat, Lieven Bauwensplaats en Brabantdam, het zou al sedert vele jaren gramschap en walg verwekt hebben." Zo staat het in een gezondheidsrapport van 1880, een van de vele verslagen die sinds 1843 over de hachelijke leefomstandigheden in Gent zijn opgemaakt. Gent was in de tweede helft van de 19e eeuw verworden tot een zieke stad, een doolhof van beluiken, fabrieken en vervuilde waterlopen. Het octrooirecht, waardoor het in- en uitgaand personen- en goederenverkeer aan banden werd gelegd, was nog van kracht in dit 'Manchester van het Vasteland'. Heel Gent vierde feest in de nacht van 21 juli 1860, toen de wet op de octrooirechten officieel werd afgeschaft, maar vooral de fabriekseigenaars waren opgelucht dat de industrie zich naar het platteland kon uitbreiden, ver weg van het sociaal verzet dat zich in de stad had geworteld. In 1857 hadden immers zowel de spinners als de wevers zich elk in een eigen Broederlyke Maetschappy verenigd. De verenigingen

gaven zich uit voor ziekenfonds, maar ze hielden een stakerskas en vormden in feite de eerste fabrieksarbeidersvakbonden van Vlaanderen.

Na 1860 bleef rampspoed Gent teisteren, 1866 kende een slopende cholera-epidemie en in 1871 zette een overstroming de buurt van de Reep blank. De burgerij droomde, nu de industrie zich geleidelijk uit de kuip van Gent verwijderde, van een nieuwe, moderne stad, met brede boulevards, gaanderijen en winkeletalages. In 1881 werd het prestigieuze Zollikofer-De Vigneplan (naar ingenieur Zollikofer en architect De Vigne) voorgelegd aan het Gentse Stadsbestuur, waarin de heraanleg van Nederschelde en Kuiperskaai en de aanleg van vijf hoofdaders stonden beschreven. Ook de 'sociale' hygiëne kreeg de nodige aandacht want de laaggelegen arbeiderswijken, zoals het hierboven beschreven Kuipersbeluik, werden weggesaneerd. Die urbanisatiedrift kwam niet vóór 1913 ten einde. De Nijvelse ingenieur Emile Braun, die in 1879 in dienst van de Stad Gent was getreden in het kader van de stadsvernieuwing, werd in 1895 tot burgemeester verkozen. Onder zijn bestuur gingen de stadsverbouwingen door, ditmaal om het grootse stadsverleden opnieuw kleur te geven. De middeleeuwse kuip zou in de aanloop naar de wereldtentoonstelling van 1913 de luister van weleer terugkrijgen, zij het in een sterk geromantiseerd concept.

Het merkwaardige van dit burgerlijk avontuur is dat het samenvalt met de expansie van de sociaal-democratie te

Gent die, vooral door toedoen van de Samenwerkende Maatschappij Vooruit, zichtbaar gestalte kreeg in de stadskern. In herberg Zacheüs, te midden van de fabrieksbuurt van het Meerhem, werden in 1881 de eerste broden van Vooruit gebakken, maar al snel verschoof de coöperatie, geleid door Edward Anseele, naar het centrum van de stad. "Menschen komen maar waar er vele mensen zijn en juist zij die niet komen zijn nodig om er vele te maken. Onze zaak heeft mannen, de massa en geld nodig", lezen we in de krant *Het Algemeen Stemrecht* van 1880. De dichter Grégoire Le Roy verhaalt hoe de nieuwe boulevards het traject bij uitstek werden van de socialistische optochten, tot angst van de burgerij die wel een moderne stad wou, maar niet op deze manier. In de periode 1889-1893 kwam de strijd voor het algemeen stemrecht in een stroomversnelling, met algemene stakingen en bloedige conflicten met de ordestrejdkrachten tot gevolg.

In 1893 had de coöperatie "*de groote geschiedkundige plaats*", de Vrijdagmarkt, bereikt. Het door Ferdinand Dierkens gerenoveerd gebouw brandde af in 1897, maar als een feniks verrezen nieuwe magazijnen van Vooruit die groter en luxueuzer waren dan de burgerij van Gent het zich kon dromen. In 1902 verwierf Vooruit het voormalig gildenhuis der Goudsmiden, het mooiste gotische pand van de Hoogpoort, en liet het door Oscar Van de Voorde, de architect van de wereldtentoonstelling, mét stadssubsidies restaureren. Het gebouw bood een onderkomen aan de drukkerij van Vooruit, die sinds 1884 haar eigen krant uitgaf, en aan de partijboekhandel Germinal.

Aan de andere zijde van de kuip van Gent, tussen de Ketelvest en de Blandijnberg, waren inmiddels de gore arbeidersbuurten vervangen door een burgerlijke woon- en amusementswijk. Anseele, die nooit om een groots project verlegen zat, plande precies hier de aanleg van een heuse cultuurtempel die meteen de kers op de socialistische taart moest worden voor de wereldtentoonstelling van 1913. De nijd tussen Vooruit en de liberale initiatieven van Emile Braun werd beslecht in het voordeel van de coöperatie met de bouw van het immense feestpaleis van Vooruit in de Sint-Pietersnieuwstraat. Het gebouw kwam niet tijdig klaar omdat in 1913 de algemene stakingen voor het algemeen enkelvoudig stemrecht losbarstten. Deze verdraagden evenwel niet de opbouw van de wereldtentoonstelling, waarop Vooruit uitpakte met een maquette van haar rijk patrimonium. In datzelfde jaar werd ook de Belgische Bank van de Arbeid gesticht. Vooruit was op dat moment uitgegroeid tot een belangrijk economisch imperium met spinnerijen, weverijen, katoenplantages in het toenmalige Ruanda-Urundi en een 'rode vloot'.

Wanneer na de Eerste Wereldoorlog de statige bankgebouwen op de Kouter verschenen, bouwde Vooruit vlakbij, in de Volderstraat, zijn Bank van de Arbeid in eenzelfde vertrouwenwekkende neoclassicistische stijl. De bank zou echter de zwanenzang van Eedje Anseele inluiden; in 1934 ging ze failliet en sleepte in haar val een groot deel van de bezittingen van Vooruit mee. De coöperatie zou nooit meer de luister van weleer terugkrijgen.

Het succes en prestige van het Gentse socialisme ontwikkelde zich parallel met, en soms zelfs anticiperend op de burgerlijke tendensen, zowel op economisch en sociaal als op stedenbouwkundig gebied. Deze verwevenheid met de geschiedenis van de stad Gent, maakt het patrimonium van Vooruit in vele opzichten uniek. Daarom biedt Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis sinds enige jaren een stevige wandeling aan langsheen de meest imposante architectuur. We starten aan het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel (MIAT) en eindigen in het Amsab-museum waar we een synthese zien van onze stadstocht. De gids laat de beelden voor u spreken en brengt u een verfrissende kijk op een boeiende, vaak turbulente geschiedenis vol contrasten.

De gids begeleidt groepen van maximaal 20 personen. De wandeling duurt ongeveer 2 uur.

Kostprijs: 62 euro

Info en reservaties:
Tel. 09/224.00.79
brigitte.demulder@amsab.be

KRONIEK

Een terugblik op de werking van Amsab-ISG naar aanleiding van het activiteitenverslag

Wouter Steenhaut,
directeur Amsab-ISG

Het jaar 2003 leek zich veelbelovend aan te dienen. We waren optimistisch. We hadden daartoe alle redenen. Eerst was er het definitief akkoord over de uiteindelijke bewaarplaats van de gerestitueerde Belgische socialistische archieven uit Moskou. Op 20 januari 2003 werden ze voor de laatste maal 'bevrijd' uit het hermetisch afgesloten archief van het Legermuseum te Brussel om ze uiteindelijk over te brengen, deels naar Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis en deels naar het Instituut Emile Vandervelde. Amsab-ISG kreeg van de eigenaar ervan, P&V verzekeringen, de meeste en historisch belangrijkste fondsen toegewezen. De voorzitter van het overkoepelend Russisch archiefwezen, prof. dr. Kozlov, bracht hierop een bezoek aan Amsab-ISG.

Een andere aanwinst was er een van wereldformaat. Dankzij de bemiddeling van een mecenas verwierf ons instituut in Zürich honderden houtblokken, koperen en zinken drukplaten van de vermaarde Belgische graficus Frans Masereel. De houtblokken behoren tot het vroegste en meest waardevolle werk van Masereel. Samen met deze van het Gentse Museum voor Schone Kunsten zullen ze in oktober

2005 de basis vormen van een gezamenlijke tentoonstelling rond het grafisch werk van deze kunstenaar.

Zowel voor het personeel als voor de instelling koesterden we de verwachting dat alles nu eens beter en gemakkelijker zou verlopen. Nu was er immers de regularisatie van de contracten van de DAC-werknemers tot volwaardige arbeidscontracten sinds 1 januari 2002, de progressieve toename van de decretale subsidie, de nieuwe CAO in het paritair comité 329 die voor de werknemers in Amsab-ISG een merkelijke loonsverhoging zou inhouden, de beloofde hieraan gekoppelde harmonisatietoelagen, de jaarplanning gekaderd in ons meerjarenbeleidsplan... Maar het pakte anders uit. De onduidelijkheid over de enveloppensubsidie, de veel te late uitbetaling van de subsidies, het niet uitbetalen van de al te kleine harmonisatietoelagen, het niet doorbetalen van de anciënniteiten,... werden een strop om de nek en drongen de archiefcentra in een onmogelijke financiële situatie van maandelijks tekorten voor de uitbetaling van de lonen, die slechts konden opgevangen worden door maandelijks leningen. Voor aankopen van materiaal en uitrusting bleef er geen geld over. De vooruitzichten op onze financiële situatie vanaf 2005, als de CAO voor de volle 100 % moet toegepast worden, zijn zo precair dat wij eind 2003 gedwongen werden vier personeelsleden een ontslagaanzegging te geven.

Zoals reeds in ons vorig activiteitenverslag vermeld, bestaat onze belangrijkste opdracht uit dienstverlening aan de brede gemeenschap. Deze dienstverlening steunt op twee kernactiviteiten: collectie-

vorming en -beheer en onderzoek. Voor de eerstkomende jaren is het werk aan de collectie prioritair, met voor de korte en middellange termijn, de nadruk op versnelde verwerking en geïnformateerde ontsluiting. Zoals in de voorgaande jaren wordt dus de prospectieactiviteit afgeremd en wordt de nadruk gelegd op retroactieve en actieve verwerking van de overgedragen archieven. Desondanks verdubbelden de aanwinsten zowel in dozen als in meters in vergelijking met 2002.

Door een doorgedreven schoning en selectie trachten we bij de verwerking en bij de aanwinstenbeschrijving het volume te reduceren, wat onmiddellijk resulteert in ruimtebesparing en in een optimalisering van het archiefbeheer. Van de verschillende fondsen werden stortingslijsten of inventarissen opgemaakt, en via Pallas ter beschikking gesteld op de website. Twee inventarissen wil ik hier in 't bijzonder vermelden. Het FWO-project Fonds Max Wildiers *Valorisatie van het bronnenmateriaal van de coöperatieve beweging in Vlaanderen (1880-1980)*, werd afgesloten met verschillende inventarissen, waaronder de volumineuze inventaris van het archief van de Société Générale Coopérative (1924-1992) en haar voorganger het Office Coopératif Belge (1909-1935) (650 p.), en met het internationaal colloquium *Consumerism versus Capitalism* in oktober 2003.

Naar aanleiding van het colloquium *De erfenis van Hendrik de Man. Toetsing van zijn ideeën aan de actualiteit* werd de inventaris van het laatste archiefonds van deze socialistische politicus, dat nog moest geïnventariseerd worden, aan het publiek

voorgesteld. Deze publicatie vormt tevens de aanzet tot het opstarten van een nieuw project tot het globaal ontsluiten van de verschillende verspreide archiefondsen van Hendrik de Man en tot het opstellen van een herwerkte globale bibliografie van zijn publicaties en van de studies over hem. Daarnaast werd in het Archiefdepartement ook werk gemaakt van een gestructureerde en onderbouwde archivering van mondelinge bronnen zoals ze tot stand komen binnen de methodologie van de mondelinge geschiedenis.

Zoals bepaald in het beleidsplan 2002-2006 stond ook in 2003 de verwerking centraal in de Bibliotheek. Er zijn enerzijds de binnenkomende schenkingen en depots (lopende stroom) en anderzijds de verwerking van de achterstand (retroactieve verwerking). De lopende stroom is bijna onder controle. We kregen opnieuw een schenking van een deel van de bibliotheek van Jan Baghus met onder meer een aantal originele uitgaven geïllustreerd door Frans Masereel. Er werden ook richtlijnen opgesteld om het collectieprofiel van de bibliotheek van Amsab-ISG-Centrum Antwerpen te verfijnen. Prioritair was de invoer van boeken, brochures en periodieken uit de provincie Antwerpen. Materiaal dat niet past in dit collectieprofiel werd overgebracht naar Gent. Het preservatie- en conservatieproject werd verder uitgewerkt. De aandacht ging vooral naar het verbeteren van de opbergomstandigheden. In samenwerking met de papierrestauratrice werd een onderzoek verricht naar de dringende noden. De Koninklijke Bibliotheek en de Stadsbibliotheek Antwerpen startten een groots nationaal microfilmproject

rond het bewaren van Belgische krantenverzamelingen. Om dit project in goede banen te leiden komt een stuurgroep, waarvan ook Amsab-ISG deel uitmaakt, tweemaandelijks samen. De stuurgroep bepaalt de prioriteiten, de selectiecriteria enz... De bedoeling is volledige collecties samen te stellen vooraleer tot microfilming over te gaan.

In het activiteitenverslag 2002 werd reeds gewezen op de gebreken van de bibliotheekmodule van het huidig collectiebeschrijvingssysteem bij zijn toepassing in Amsab-ISG. In 2003 werd in de schoot van Amsab druk overleg gepleegd over de mogelijke invoering van een nieuw beschrijvingssysteem voor alle collectiedepartementen. Het gaat hier om een zeer belangrijke financiële investering met vergaande gevolgen en implicaties voor de toekomstige verwerking in ons instituut. Het is dus logisch dat we in dat verband niet over één nacht ijs konden gaan. Begin 2004 is op dat vlak een definitieve beslissing genomen. We schakelen over naar AdLib.

In het departement Beeld & Geluid ging, naast de gebruikelijke intensieve dienstverlening, de meeste aandacht naar de verwerking, waarbij alle departementsmedewerkers betrokken waren. De grootste stap vooruit werd daarbij gezet in de beschrijvingen in AdLib: in de standaardisering ervan door de implementatie van de internationale spectrumstandaard. Ook kwalitatief werden doelstellingen gesteld: er werd gewerkt met tijdsbudgetten voor de gegevensinvoer. Niet alleen beschrijvingen zijn arbeidsintensief, ook het fotograferen van het beeldmateriaal, het scannen ervan en

het linken aan de beschrijvingen is zeer tijdrovend. Tijdsbudgetten zorgen ervoor dat de dringende kortetermijnopdrachten voor teveel medewerkers niet te lang op de voorgrond staan. De ingevoerde stukken - relictten, foto's, affiches enz - worden dus meer en meer via het scherm geconsulteerd wat hun conservering ten zeerste ten goede komt (geen manipulatie meer). Vermits een geacclimatiseerde opslagruimte voor foto's nog steeds niet haalbaar is werd, ook in verband met de conservering, voortgewerkt aan de verbetering van de bewaarcondities (zuurvrij bewaarmateriaal). Het departement Beeld & Geluid is een actieve partner in het MovE-project, een initiatief van de Provincie Oost-Vlaanderen, dat een gemeenschappelijke databank beoogt van de Oost-Vlaamse musea.

Een aantal nieuwe projecten werden opgestart, waarvan het voornaamste ontegensprekelijk Archiefbank-Vlaanderen is. Het beoogt de ontwikkeling en het beheer van een geautomatiseerd register van het Vlaams privaat archivalisch erfgoed. De uitbouw ervan werd door de Vlaamse Gemeenschap toevertrouwd aan de vier Vlaamse privaatrechtelijke archief- en documentatiecentra op basis van de maatschappelijk-filosofische stromingen. Het is een uiterst zwaar en omvangrijk project dat jaren werk zal vergen. Amsab-ISG treedt in dit project op als vertegenwoordiger, woordvoerder en coördinator.

In het kader van ons Beleidsplan en van de thematische diversiteit van onze collectie verruimde het Archiefdepartement zijn prospectieactiviteit naar nieuwe sociale bewegingen en milieugroepen

toe - waarmee samenwerkingsakkoorden werden gesloten - en nu ook naar archieven en documentatie van migrantenbewegingen. De daartoe opgerichte Amsab-werkgroep ADEM (Archief- en Documentatie van Etnisch-Culturele Minderheden) organiseerde een trefavond hierover met mogelijke participanten. Andere nieuwe projecten zijn het onderzoeksproject over de werking van de Belgische mutualiteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog en hun poging tot oprichting van een eenheidsmutualiteit, het project *Tegendruk* dat samen met de Stadsbibliotheek Antwerpen werd opgezet over de clandestiene pers in de Tweede Wereldoorlog en in september 2004 moet uitmonden in een publicatie en een tentoonstelling, en het project *Den Jubilee* dat met verschillende initiatieven de 25e verjaardag van Amsab-ISG in 2005 moet voorbereiden.

Andere projecten werden afgesloten of tijdelijk opgeschort bij gebrek aan verdere subsidiëring. Het ODIS-project van de vier privaatrechtelijke archief- en documentatiecentra, in het kader van het FWO-Fonds Max Wildiers, zat in zijn laatste jaar. Maar het is voor iedereen duidelijk dat de opbouw van deze databank van intermediaire structuren niet onafgewerkt kan blijven. In afwachting van nieuwe subsidiëringskanalen worden de werkzaamheden rond ODIS-databank niet volledig stopgezet maar, weliswaar op een laag pitje, voortgezet. Het andere FWO-project *Valorisatie van het bronnenmateriaal van de coöperatieve bewegingen Vlaanderen (1880-1980)* resulteerde in talrijke inventarissen en in een internationaal congres. Het innoverend en multidimen-

sioneel project *Lijn 13 Protteknie* over de oude petroleumhaven in de Antwerpse zuidrand kende een creatief en succesvol verloop. Het werd opgezet door Amsab-ISG-Centrum Antwerpen samen met andere actoren uit de sociale, erfgoed-, theater- en sociaal-artistieke wereld.

Dienstverlening aan de brede gemeenschap en de wetenschappelijke wereld blijft onze voornaamste opdracht. Van bij zijn stichting heeft Amsab-ISG er steeds naar gestreefd zijn historische collecties en werking zo bekend mogelijk te maken via publicaties, posters, wenskaarten, stadswandelingen, rondleidingen, vaste en rondreizende tentoonstellingen... Met onze vroegere opendeurdagen waren we toen al de pioniers van wat vandaag erfgoeddagen wordt genoemd. In 2003 werden tentoonstellingen georganiseerd over Frans Masereel, Hendrik de Man, de coöperatieve beweging en het thema 'reizen' in de arbeidersbeweging.

Daarnaast gaven we een aantal publicaties uit zowel voor het brede publiek als voor de wetenschappelijke wereld. Onze tweede reeks 1-mei-affiches was een succes. In samenwerking met twee uitgeverijen publiceerde Amsab-ISG het doctoraat van Geert Van Goethem *De Internationale van Amsterdam, de wereld van het Internationaal Vakverbond (1913-1945)* (i.s.m. uitgeverij Houtekiet) en dat van Rik Hemmerijckx *Ván verzet tot Koude Oorlog (1940-1949), machtsstrijd om het ABVV* (i.s.m. VUBPress).

Ons tijdschrift *Brood & Rozen*, dat volgend jaar zijn tiende verjaardag viert, wordt zowel door het brede publiek als door de vakgenoten ten zeerste gewaardeerd. Dit reflecteert zich duidelijk in het aantal

abbonnementen.

Ook via het internet brengen we met een eigen ontworpen en gerealiseerde website onze collecties en werking naar het brede publiek. Op 17 december 2003 werd de vernieuwde website aan het publiek voorgesteld. Het was een schot in de roos. Op één maand tijd telden we meer dan 5000 bezoekers. Het weekblad *Trends* en het dagblad *De Tijd* riepen onze website uit tot 'website van de week'. Een pluim voor de medewerkers!

Over het hele jaar genomen, stijgt het aantal leeszaalbezoekers lichtjes. Maar tegelijkertijd wordt vastgesteld dat meer individuele bezoekers minder komen. Dit is het bewijs dat er meer gericht gezocht wordt op onze website. De boekencatalogus is on line. Deze evolutie zal zich ook doorzetten naarmate meer archiefinventarissen en beschrijvingen van iconografisch materiaal on line raadpleegbaar zijn. Daarom zullen we ons allemaal als één ploeg moeten inzetten om de beoogde verwerkingsresultaten te halen.